

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عبدالله بن محمد

دانشگاه اربیل
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه آموزشی زبان و ادبیات عرب

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات عرب

عنوان:

تصویر پردازی از شخصیت امام علی (ع) در ملحمه عبدالمسیح انطاکی

استاد راهنما:

دکتر مرتضی قائمی

استاد مشاور:

دکتر سیدمهدی مسبوق

نگارش:

ناهید آیینی

۱۳۹۱

کلیه امتیازهای این پایان‌نامه به دانشگاه بوعلی سینا تعلق دارد. در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب این پایان‌نامه در مجلات، کنفرانس‌ها و یا سخنرانی‌ها، باید نام دانشگاه بوعلی سینا یا استاد راهنمای پایان‌نامه و نام دانشجو با ذکر مأخذ و ضمن کسب مجوز کتبی از دفتر تحصیلات تکمیلی دانشگاه ثبت شود. در غیر این صورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت. درج آدرس‌های ذیل در کلیه مقالات خارجی و داخلی مستخرج از تمام یا بخشی از مطالب این پایان‌نامه در مجلات، کنفرانس‌ها و یا سخنرانی‌ها الزامی می‌باشد.

....., Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.

مقالات خارجی

..... گروه.....، دانشکده.....، دانشگاه بوعلی سینا، همدان.

مقالات داخلی

تقدیر و شکر

قدر و پاس ذات پاک و بی نیاز معبودی که به قلم، قداست و به انسان، کرامت و اورا زیور علم و دانش بیاراست.
اینگ که توفیق تہیہ و تدوین این مجموعہ ناچیز را یافتہ ام، بر خود واجب می دانم مراتب سپاس و قدر دانی خویش را نثار آنانی کنم کہ از بیچ کونہ بذل راہنمایی ہای عالمانہ و دقیق خود، در جہت پربار شدن محتوای این پرشوش، دیغ نورزیدند. از استاد راہنمای کرامیم جناب آقای دکتر مرتضی قائمی، کسی کہ در محضرشان درس اخلاق فرا گرفتہ و بیچ گاہ این جانب را از راہنمایی ہای ارزندہ و بمشکلی ہا و حمایت ہای علمی ایشان بی بہرہ نگذاشتند، بسیار سپاسگزارم. از استاد مشاور کرامت دارم جناب آقای دکتر مہدی مسوق کہ بار راہنمایی ہای ارزندہ خویش در جہت پربار شدن این پایان نامہ این جانب را یاری و مساعدت نمودند، کمال شکر را دارم. از اساتید محترم جناب آقای دکتر سید حسن فاتحی و آقای دکتر صلاح الدین عبدی کہ زحمت مطالعه و داوری این پایان نامہ را بر عمدہ داشتند، قدر دانی می کنم.

از پدر و مادر بزرگوار و کرامیم و ہمسر عزیزم و ہم چنین تمامی اعضاء خانوادہ ام کہ ہمیشہ و در ہمہ حال حامی و پشتیبان من بودہ اند، صمیمانہ شکر می کنم و دستان پر مهرشان را می بوسم.

ہم چنین از ہمہ کسانی کہ در طی انجام این پرشوش این جانب را از کجاک ہای بی دریغشان بی نصیب نگذاشتند، مخصوصاً تمامی اساتید بزرگوار گروہ زبان و ادبیات عرب بی نہایت سپاسگزارم.

از دوستان عزیزم، خانم ہانفرخی، صدیقی، فرزائکان، رضی، نوروزی، الوار و سایر ہم کلاسی ہا و دوستان خوبم شکر می کنم و برایشان آرزوی سعادت دارم.

دانشگاه بوعلی سینا

مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی

عنوان:

تصویرپردازی از شخصیت امام علی (ع) در ملحمه عبدالمسیح انطاکی

نام نویسنده: ناهید آئینی

نام استاد راهنما: دکتر مرتضی قائمی

نام استادمشاور: دکتر سیدمهدی مسبوق

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی

گروه آموزشی: زبان و ادبیات عرب

رشته تحصیلی: زبان و ادبیات عرب

گرایش تحصیلی: زبان و ادبیات عرب

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد

تاریخ تصویب:

تاریخ دفاع:

تعداد صفحات:

چکیده:

حماسه آثار وصفی است که مبتنی بر اعمال پهلوانی، مردانگی، افتخارات و بزرگی‌های یک قومیا یک فرد. ادبیات قدیم عرب تقریباً از این نوع ادبی تهی می‌باشد و این نوع حدوداً از اوایل قرن بیستم به صورت رسمی شکل گرفت و رشد نمود. یکی از علل پیدایش این‌گونه آثار، این است که آن‌ها، بیانگر تاریخ، آرمان‌ها و آرزوهای پر غرور و افتخار آمیز یک ملت است و شاعر با سرودن آن به مجد و سرفرازی گذشته‌ی خویش بازمی‌گردد. در این میان چند تن از شاعران زندگی و شخصیت عظیم امام علی(ع) را برای سرودن حماسه خویش انتخاب نمودند تا ایشان را به عنوان الگوی برتر به جهان معاصر معرفی نمایند و جالب آن‌که تعدادی از این شاعران مسیحی هستند از جمله آن‌ها عبدالمسیح انطاکی می‌باشد. وی در ۱۶ شباط ۱۸۷۴ در شهر حلب به دنیا آمد و بعد از انجام فعالیت‌های ادبی، به سرودن اثر ارزشمند «ملحمه امام علی (ع)» (مشمول بر ۵۵۹۵ بیت) پرداخت که با استادی و هنرمندی تمام جریانات زندگی امام علی (ع) و فضائل و مناقب و دلاوریها و شجاعت‌های ایشان و فصاحت و بلاغت و برخی از خطبه‌ها و حکمت‌های آن حضرت و حوادث تاریخی زمان امام علی (ع) را در قالب شعر به تصویر کشیده است.

زبان شعر انطاکی، زبانی ساده و بی‌تکلف است و صبغه تعلیمی و بیان گزارش‌گونه بر شعر او غلبه دارد. کاربرد صور خیال در شعر وی متعادل است و علت اصلی آن، این است که شعر دینی و تعلیمی ظرفیت کمتری برای به کارگیری آزاد صور خیال دارد. تصویر سازی‌های انطاکی در حکم ابزاری است برای وصول به معانی مورد نظر وی که همان ذکر ساده و همه فهم جریانات زندگی امام علی (ع) است. بیشترین حجم از صور خیال در شعر او مربوط به تصاویر استعاری است که این امر به تصاویر شعریش تحرک و پویایی بخشیده است. کاربرد سایر صور خیال در شعر انطاکی کاملاً عادی بوده و این تصاویر به منظور وضوح هر چه بیشتر و بهتر معانی به کار رفته است.

واژه‌های کلیدی: امام علی (ع)، عبدالمسیح انطاکی، حماسه، صور خیال.

فصل اول: طرح پژوهشی

۳	۱-۱ - مقدمه.....
۵	۲-۱ - بیان مسأله.....
۶	۳-۱ - اهمیت و ضرورت انجام پژوهش.....
۷	۴-۱ - اهداف پژوهش.....
۷	۵-۱ - فرضیات و سؤالات پژوهش.....
۸	۶-۱ - روش پژوهش.....

فصل دوم: سیر تطور حماسه سرایی در ادبیات عربی

۱۱	۱-۲ - معنای لغوی حماسه.....
۱۱	۲-۲ - پیدایش حماسه در ادبیات جهان.....
۱۳	۳-۲ - انواع حماسه.....
۱۶	۴-۲ - پیشینه و ویژگی عمومی حماسه ها.....
۱۶	۱-۴-۲ - داستان - سروده‌های شفاهی.....
۱۷	۲-۴-۲ - راویان و ناقلان داستان - سروده‌ها.....
۱۷	۳-۴-۲ - دوره‌ی قهرمانی و نهاد پهلوانی.....
۱۹	۵-۲ - حماسه سرایی در ادبیات کلاسیک عربی.....
۲۰	۱-۵-۲ - عوامل و اسباب عدم پیدایش و شکوفایی حماسه در ادبیات کلاسیک عربی.....
۲۳	۶-۲ - حماسه سرایی در ادبیات معاصر عربی.....

فصل سوم: عبدالمسیح انطاکی و ویژگی آثار او

۳۵	۱-۳ - ادبیات عربی در آغاز قرن بیستم.....
۳۷	۲-۳ - زندگی عبدالمسیح انطاکی.....
۳۸	۱-۲-۳ - آثار عبدالمسیح انطاکی.....
۳۹	۳-۳ - امام علی (ع) در منظومه‌های حماسی معاصر عرب.....

- ۳-۴-۴۰.....دیدگاه مسیحیت معاصر درباره امام علی(ع).....
- ۳-۴-۴۱.....نصری سلهب.....
- ۳-۴-۴۱.....سلیمان کنانی.....
- ۳-۴-۴۲.....خلیل فرحات.....
- ۳-۴-۴۳.....جرج جرداق.....
- ۳-۴-۴۳.....جرجی زیدان.....
- ۳-۴-۴۴.....ابراهیم الیازجی.....
- ۳-۵-۴۵.....ویژگی‌های ادبی ملحمه امام علی (ع).....
- ۳-۵-۴۵.....۱-حماسه امام علی (ع).....
- ۳-۵-۴۵.....۲-انگیزه شاعر.....
- ۳-۵-۴۶.....۳-طرح و چهارچوب کلی ملحمه.....
- ۳-۵-۴۶.....۴-سیمای امام علی (ع) در اندیشه عبدالمسیح انطاکی.....
- ۳-۵-۴۷.....۵-شیوه کار و منابع حماسه امام علی (ع).....
- ۳-۵-۴۹.....۶-زاویه دید و شیوه بیان در حماسه امام علی (ع).....
- ۳-۵-۴۹.....۷-زبان شعر در «حماسه امام علی (ع)».....
- ۳-۶-۵۴.....۶-عناصر موجود در حماسه با تکیه بر حماسه انطاکی.....
- ۳-۶-۵۵.....۱-وصف ابزار و آلات جنگی.....
- ۳-۶-۵۷.....۲-اندرزها و مفاهیم حکمی.....
- ۳-۶-۵۹.....۳-پیش‌گویی و سخن از آینده.....
- ۳-۶-۶۰.....۴-حوادث شگفت و امود خارق‌العاده.....
- ۳-۶-۶۳.....۵-انگیزه‌ی نبرد.....
- ۳-۶-۶۵.....۶-توصیف قهرمانان در صحنه پیکار.....
- ۳-۶-۶۷.....۷-بزرگ‌نمایی حریف.....
- ۳-۶-۶۸.....۸-نبرد تن به تن.....

فصل چهارم: تحلیل تصویر پردازی ملحمه‌ی انطاکی در بررسی شخصیت امام علی (ع)

- ۴-۱-۷۱.....تعریف بلاغت و زیبایی.....

۷۳	۲-۴- تعریف خیال، تخیل، تصویر و صور خیال.....
۷۳	۱-۲-۴- تعریف خیال.....
۷۶	۲-۲-۴- تعریف تخیل.....
۷۷	۳-۲-۴- تعریف تصویر.....
۸۱	۳-۴- تحلیل و بررسی چگونگی کاربرد تشبیه در شعر انطاکی.....
۸۱	۱-۳-۴- تشبیه و بلاغت آن.....
۸۱	۲-۳-۴- بلاغت تشبیه.....
۹۸	۴-۴- تحلیل و بررسی چگونگی کاربرد استعاره در شعر انطاکی.....
۹۸	۱-۴-۴- استعاره و بلاغت آن.....
۹۹	۲-۴-۴- بلاغت استعاره.....
۱۲۳	۵-۴- تحلیل و بررسی چگونگی کاربرد مجاز در شعر انطاکی.....
۱۲۳	۱-۵-۴- تعریف مجاز.....
۱۲۴	۲-۵-۴- تعریف حقیقت.....
۱۲۴	۳-۵-۴- تعریف مجاز عقلی.....
۱۲۴	۴-۵-۴- تعریف مجاز مرسل.....
۱۲۵	۵-۵-۴- بلاغت مجاز.....
۱۳۲	۶-۴- تحلیل و بررسی چگونگی کاربرد کنایه در شعر انطاکی.....
۱۳۲	۱-۶-۴- کنایه.....
۱۳۳	۲-۶-۴- بلاغت کنایه.....
۱۳۹	۷-۴- تحلیل و بررسی چگونگی کاربرد اغراق در شعر انطاکی.....
۱۴۵	۸-۴- حرکت و پویایی تصاویر در ملحمه عبدالمسیح انطاکی.....

فصل پنجم: استنباط و نتیجه گیری

۱۵۱	نتیجه گیری.....
۱۵۷	فهرست منابع و مآخذ.....

فصل اول

طرح پژوهشی

۱-۱- مقدمه :

از صدر اسلام تاکنون در دوره‌های مختلف شعرای زیادی زبان به مدح و ستایش امیر المؤمنین علی(ع) گشوده‌اند؛ به گونه‌ای که مدایح علوی خود بابتی جداگانه در ادبیات عربی می‌باشد و بی‌گمان در میان یاران و اصحاب پیامبر (ص) تنها امام علی (ع) است که شخصیتش بازتابی چنین گسترده در آینه شعر عرب داشته است. البته این تنها اختصاص به ادبیات قدیم و دوره‌های گذشته ندارد؛ بلکه در ادبیات معاصر نیز، فضایل امام (ع) و ابعاد گوناگون شخصیتی ایشان به گونه‌ای عظیم و گاه متفاوت با گذشته در شعر جلوه‌گر شده است.

اما آنچه که در این گفتار مورد توجه نگارنده می‌باشد، منظومه‌های بلند حماسی است که پیرامون امام علی (ع) به نظم در آمده است. چیزی که تا قبل از دوره معاصر سابقه ندارد. حماسه‌ها یا منظومه‌های شعری بلند در حقیقت از اوایل قرق بیستم به بعد در ادبیات معاصر جای خود را باز نمودند. نکته‌ی جالب آن‌که این حماسه اختصاص به شاعران شیعی ندارد؛ بلکه شعرای اهل سنت و مسیحی نیز در آن شریکند و شاعر مورد نظر ما نیز از همین شاعران می‌باشد. ارادت و علاقه و شیفتگی به امام علی (ع) و اهل بیت (ع) مهمترین عامل سرایش ملحمه‌ی ۵۵۹۵ بیتی انطاکی است. نگاه عبدالمسیح به امام (ع) نگاهی جامع و کامل می‌باشد، او در تحلیل زندگی و سیره‌ی امام علی (ع) به ابعاد سیاسی و اجتماعی و قدسیت و جنبه معنوی امام (ع) توجه دارد و مانند هر شاعر دیگری تلاش نموده است که علاوه بر بیان این مسائل در شعرش به جنبه‌های بلاغی و زیبایی شناسی و صور خیال نیز پردازد. بهره‌گیری هنرمندانه از صور خیال که یکی از زیباترین، دقیق‌ترین و لطیف‌ترین شکل بیان در ادبیات هر ملتی است، سخن و صاحب آن را در جایگاه والایی قرار

می دهد و اثر و نفوذ کلام او را در مخاطب دو چندان نموده و موجبات ماندگاری و پویایی آن را فراهم می کند که بی شک ملحمه عبدالملک انطاکی نیز از این ویژگی هنری بی بهره نیست. پیش از این، پژوهش و تحقیق درباره‌ی محتوای ملحمه انطاکی صورت گرفته است؛ اما این اثر ارزشمند از نظر زیبایی شناسی بررسی نشده است. بنابراین ضروری می نمود که نگارنده به تحلیل و چگونگی ظهور تصاویر ادبی ملحمه در بررسی شخصیت امام علی (ع) پردازد. پژوهش حاضر شامل ۴ فصل می باشد که فصل اول شام مقدمه و کلیات پژوهش است و مطالب ۳ فصل دیگر به شرح زیر می باشد:

فصل دوم، شامل بررسی حماسه و پیدایش آن در ادبیات جهان و نیز پیدایش حماسه در ادبیات کلاسیک عربی و ادبیات معاصر عربی می باشد. فصل دوم، نگاهی به زندگی عبدالمسیح انطاکی و اوضاع سیاسی و اجتماعی و ادبی عصر وی و معرفی ملحمه اش و انگیزه‌ی شاعر از سرودن آن و نیز ویژگی های ادبی ملحمه و عناصر موجود در حماسه با تکیه بر حماسه انطاکی دارد. فصل سوم، که از لحاظ ادبی حائز اهمیت است، شامل: تحلیل و بررسی تصاویر بلاغی حماسه‌ی انطاکی است که مشتمل بر توضیح عناوینی چون؛ بلاغت، زیبایی، تصویر، خیال، تخیل، تشبیه و بلاغت آن، استعاره و بلاغت آن و سایر صورت های خیال چون؛ کنایه و مجاز است و نیز بررسی این عناوین در ملحمه‌ی انطاکی. شایان ذکر است که در تهیه و تدارک این تحقیق از منابع متنوع و متعددی بهره گرفته شده است، اما منبع اصلی این پژوهش، خود ملحمه امام علی (ع) است و از موانع و مشکلات پژوهش، کمبود منابع تخصصی راجع به زندگی و فعالیت های ادبی انطاکی است.

در پایان امیدوارم که با این پژوهش که خالی از نقص نیست، توانسته باشم گامی در عرصه‌ی نمایاندن شخصیت امام علی (ع) به محبان و دوستداران ایشان و مشتاقان ادبیات عربی بردارم.

۱-۲- بیان مسأله :

عبدالمسیح الانطاکی حلبی در ۱۶ فوریه سال ۱۸۷۴ در شهر حلب به دنیا آمد و در همان جا بزرگ شد و در جمع بسیاری از اندیشمندان و ادیبان مسلمان قرار گرفت و در حضور بسیاری از اندیشمندان بزرگ و در رأس آنها «عبدالرحمن کواکبی» صاحب دو کتاب ارزشمند «ام القری» و «طبائع الاستبداد» شاگردی کرد. انطاکی اولین کسی است که ملی‌گرایی عربی و تأسیس حکومت عربی مستقل از ترک‌ها و شرق و غرب را مطرح کرد.

او دشمن سرسخت سلطان عثمانی، عبدالحمید بود و هرگز در نوشته‌های انتقادی خود در روزنامه‌های «المؤید»، «العلم» و «الشعب» که در سال‌های ۱۹۰۱ تا ۱۹۱۱ منتشر می‌شد، با او از در دوستی درنیامد. از بیشتر کشورهای عربی به هدف استقلال از ترک‌ها و تأسیس ایالات متحده عربی همانند ایالات متحده آمریکا، دیدار کرد. او دوستدار ادبیات و شعر بود، لذا شعر حماسی بلندی با عنوان «ملحمه الامام علی (ع)» سرود که تعداد ابیات آن به ۵۵۹۵ بیت می‌رسد. این شعر برای اولین بار در سال ۱۹۲۰ در چاپ خانه رعمسیس در مصر و بار دوم در سال ۱۹۹۱ در بیروت به چاپ رسید. از این رو می‌بینیم که این دانشمند مسیحی یک انسان معمولی نبود بلکه واقعاً در قول و عمل ادیب و سیاست‌مدار برجسته‌ای بود.

شناخت و معرفی شیوه تصویرپردازی عبدالمسیح انطاکی درباره امام علی (ع) زوایای فراوانی از هنرنمایی ایشان را روشن می‌کند و سبب می‌شود که این کتاب بهتر مورد بهره‌برداری قرار گیرد. لذا از جمله عناصری که می‌تواند در بررسی این کتاب با ارزش مورد پویش قرار گیرد؛ کمیت و کیفیت استفاده از ابزارهای بیانی و بدیعی در تصویرسازی، خلاقیت و ابتکار در خلق تصاویر و تناسب بین موضوعات و تصاویر مربوطه

می‌باشد و بدین وسیله دیدگاه عبدالمسیح درباره امام (ع) و هنر تصویرپردازی وی برای مخاطب روشن می‌گردد و اینکه انطاکی چگونه از واژه‌های مجازی (تشبیه، استعاره، کنایه و...) در توصیف قهرمانان استفاده می‌کند؟ آیا او، شاعر تشبیه‌پردازی و تصویرسازی‌های دور و دراز و تصاویر غیر معمول و رنگارنگ دور از ذهن است؟ یا این‌که به نظم کشیدن عقاید ناب و ریشه‌دار شیعی و ذکر حادته‌های زندگی امام (ع) و نیز ذکر خطبه‌های والای ایشان بر سراسر حماسه شاعر غلبه دارد؟ و آیا انطاکی در تصویرپردازی‌های خود از طبیعت و محیط پیرامون الهام گرفته است و این امر تا چه حد به شعر وی تحرک و پویایی بخشیده است؟ و مضامین به کار رفته در تصویرپردازی‌های وی به کدام جنبه از زندگی امام علی (ع) اشاره دارد؟ و این‌که در بررسی استعاره‌های وی کدام یک از انواع استعاره در شعرش کاربرد بیشتری دارد و سوالاتی از این دست که ما را بیشتر با فکر و اندیشه انطاکی درباره امام (ع) آشنا می‌کند.

۱-۳- سابقه و ضرورت انجام پژوهش :

در خصوص اشعار و حماسه انطاکی پایان‌نامه دکتری تخصصی در دانشگاه تهران از آقای مهدی کیزدقانی با عنوان (بررسی و تحلیل و مقایسه منظومه حماسی عید الغدیر از پولس سلامه و ملحمه امام علی (ع) از عبد-المسیح الانطاکی) موجود می‌باشد که نویسنده در این پایان‌نامه به محتوای ملحمه انطاکی توجه بیشتری نشان داده است و این کتاب ارزشمند را از لحاظ ظهور انواع صور خیال مورد پویش قرار نداده است و نیز در کتاب‌های تاریخی از جمله «سلسله روایات تاریخ اسلام» جرجی زیدان و کتاب‌هایی که در خصوص ادبیات معاصر سوریه نگاشته شده از قبیل «الادب المعاصر فی سوریه» اثر سامی الکیالی و «تاریخ الآداب

العربیة» از لويس شيخو به این شخصیت برجسته پرداخته شده است. اما «ملحمه امام علی (ع)» از لحاظ صور خیال مورد بررسی قرار نگرفته است و پژوهش حاضر در پی بررسی صور خیال در این اثر باارزش می باشد.

۴-۱- اهداف پژوهش :

هدف کلی این پژوهش شناخت خصوصیات، زیبایی‌ها و امتیازات صورخیال و نقش و جایگاه آن در بلاغت ملحمه انطاکی خصوصا در پرداختن به بررسی جریانات زندگی و شخصیت امام علی (ع) است.

۵-۱- فرضیات و سؤالات پژوهش :

- سؤالات پژوهش :

- ۱- کدام یک از انواع تصاویر ادبی در حماسه عبدالمسیح الانطاکی بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است؟
- ۲- بر اساس معیارهای قابل سنجش صورخیال ملحمه تا چه اندازه نمایانگر موفقیت عبدالمسیح الانطاکی در به کارگیری صور خیال برای به تصویر کشیدن فضایل امام علی (ع) می باشد؟
- ۳- تصاویر بلاغی که انطاکی برای به تصویر کشیدن جریانات زندگی امام (ع) به کار برده است تا چه حد با محتوای آن تناسب دارد؟

فرضیات:

- ۱- عبدالمسیح الانطاکی در حماسه خود بیشتر از استعاره استفاده کرده است.

۲- بر اساس معیارهای قابل سنجش صور خیال از قبیل : خلاقیت و ابتکار، پویایی و حرکت و تناسب و... ملحمه انطاکی در مورد معرفی فضایل امام علی (ع) مبین خلاقیت و توفیق ایشان در بهره‌گیری از صورخیال است.

۳- یکی از امتیازات بارز ملحمه تناسب و هماهنگی تصاویر با محتوای آن است.

۱-۶- روش پژوهش :

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی می‌باشد. با جمع آوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها به اثبات یا رد فرضیه‌ها دست می‌یابیم.

فصل دوم

سیر تطور حماسه سرایی

در ادبیات عربی

۲-۱- معنای لغوی و اصطلاحی حماسه:

حماسه در لغت به معنای دلاوری و شجاعت است. (دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۷) در اصطلاح عبارت است از آثار منظوم و مثنوی که از دلاوری‌ها، رشادت‌های مردان بزرگ در میدان کار و زار، حکایت نماید. برخی عقیده دارند که حماسه مفهوم وسیع‌تر از آنچه ذکر شد دارد و شامل هر چیزی می‌گردد که اعتراض عمومی و ارزش‌های مبارزاتی مردم را انعکاس دهد و روح ستیزگرانه داشته باشد. (ماسه، ۱۳۵۰: ۲۴) براساس این تعریف، بر تمامی اشعار مقاومتی و رزمی و هر نوع سروده‌ای که از روح پرخاشگری و ستیزه جویانه بهره‌مند باشد، اثر حماسی اطلاق می‌گردد.

به عبارت دیگر حماسه، آثار وصفی است که مبتنی بر اعمال پهلوانی، مردانگی، افتخارات و بزرگی‌های یک قوم یا یک فرد است. طبق این تعریف آثار حماسی تنها به آثاری گفته می‌شود که از جنبه‌های احساسی و توصیفی فوق برخوردار باشد؛ مثل شاهنامه فردوسی، مهابهاراتا، ایللیاد و اودیسه و... (نولدکه، ۱۳۶۹: ۱۵-۲۰)

۲-۲- پیدایش حماسه در ادبیات جهانی :

برهمگان روشن است که وقتی واژه‌ی حماسه را نام می‌بریم، در ذهنمان مفاهیمی چون قهرمانی‌ها و شجاعت‌هایی شکل می‌گیرد و این دلاوری‌ها برای دفاع از خاک و مرز خویش بوده که نزد مردم مقدس و پاک شمرده می‌شده است. حماسه گذشته‌ی پرشکوه دلاوری‌ها و قهرمانی‌های تمدن ملل را حکایت کرده و برای هر ملت گنجینه‌ای از تاریخ تمدنش به حساب می‌آید؛ از شاهنامه‌ی فردوسی در سرزمین پارسیان گرفته تا ایلیاد و اودیسه در یونان، دن کشوت در اسپانیا و بئولیف در انگلستان و غیره... (مختاری، ۱۳۷۹: ۳۱)

راز ماندگاری حماسه در جهان راز وطن‌پرستی انسان‌هاست و می‌توان حماسه را وطن و سرزمینی انسانی شمرد که چون لباس بر تن آن‌هاست. اما حماسه در دنیای خود پذیرای تمام مقدساتی است که برای بشر راه‌گشا و راهنما است و افتخار و غرور هر ملت را در بر دارد. (طاهر، ۱۹۸۸: ۸۳-۱۲۲)

حماسه در عین حال حماسگی می‌تواند با قسمت‌هایی از دیگر انواع ادبی گره بخورد و در عین بازگویی داستان‌های گوناگون در نظم یا نثر، خالی از ویژگی‌های تغزل یا پند و اندرز هم نباشد. به هر حال پیوند حماسه با دیگر موضوعات ادبی ناگزیر است و می‌تواند در عین زبان و لحن مردانگی بیان‌گر موضوعات عشق، احساس و دیگر انواع ادبی هم باشد (صفا، ۱۳۸۴: ۱۳۵-۱۸۶)

به عبارت دیگر «حماسه» بیانگر تاریخ، آرمان‌ها و آرزوهای پر غرور و افتخار آمیز یک ملت و گذشته‌ی باشکوه و قهرمانی‌های آنان است و به همین جهت، جنبه‌ی ملی دارد. حماسه نوعی تاریخ گذشته است، شعر یک ملت است به هنگام طفولیتش که تاریخ و اسطوره، خیال و حقیقت را در هم آمیخته و سراینده‌ی حماسه نیز از این دیدگاه، تاریخ‌نگار ملت به شمار می‌رود. به دست آوردن هویت و فرهنگ و وحدت ملی، انگیزه‌ی بزرگ پیدایش «حماسه» محسوب می‌شود.

این گونه شعر داستانی، منظومه‌ای بزرگ و چند سویه است، که آمیزه‌ی اسطوره و تاریخ و افسانه و فلکلور است و غالباً در مرحله نخستین یا دوران پیدایش خود، از داستان - سروده‌ها و روایت‌های شفاهی پراکنده در ستایش پهلوانان و یاد کردهای قومی و نبردهای خاندانی و... آغاز می‌شود و در مرحله پایانی یا دوران تدوین و تنظیم هنری خود، به صورت منظومه‌ای یگانه، با مشخصات ملی، در می‌آید. (کفانی، ۱۹۷۱:

اگرچه منظومه‌های حماسی ملت‌های گوناگون، تفاوت‌های کمی و کیفی گوناگونی دارند، می‌توان وجوه مشترکی را برای بیشتر حماسه‌ها در نظر گرفت. البته گاهی در بعضی حماسه‌ها یکی از وجوه محور اصلی است، در حالی که در حماسه‌ای دیگر، وجهی دیگر مرکزیت می‌یابد. مختاری این وجوه مشترک را چنین خلاصه کرده است:

- در هر حماسه یک هیأت مرکزی پهلوانی، برآیند نهائی پهلوانی است، و تا حد یک ابر مرد ارتقا می‌یابد. مانند رستم، آشیل و...

- در هر حماسه یک عنصر نیرومند ذهنی، خواه آیینی و ماوراء طبیعی و خواه اخلاقی و سیاسی و گاه تاریخی به آرایش حماسی آن، مفهوم ویژه‌ای می‌بخشد.

- در هر حماسه سفرهای مخاطره آمیزی روایت می‌شود، که یا اساس حرکت و مبارزه قهرمان است و یا انتظام بخش رویدادهای درونی آن، مانند هفت خوان رستم و اسفندیار.

- در هر حماسه رویدادهای ناگوار و خطرناکی رخ می‌دهد، که نمودگاه روحیه و کنش پهلوانان است. (مختاری، ۱۳۷۹: ۲۵-۳۰)

۲-۳- انواع حماسه:

حماسه را از لحاظ قدمت زمانی به سه نوع تقسیم کرده‌اند:

۱- حماسه‌های سنتی: منظور از آن، حماسه‌هایی‌اند که در زمان‌های بسیار قدیم به وجود آمده باشند مانند ایلیاد، اودیسه، مهابهاراتا، شاهنامه فردوسی، رامایانا، ایاتکار زیران، گرشاسپنامه اسدی، بهمن نامه، برزنامه.

۲- حماسه‌های ثانوی: و آن حماسه‌هایی‌اند که بر معیار حماسه‌های کهن ساخته شده باشند مثل "آنه ئید" ویرژیل که بر مبنای ایلید و ادیسه شکل گرفته است.

۳- حماسه‌های متأخر: و آن حماسه‌هایی‌اند که در زمان متأخر و معاصر به وجود آمده باشند مانند "رستم و سهراب" اثر ماتیو آرنود انگلیسی و "رستم و سهراب" حسین کاظم زاده و "رستم نامه" که هر سه با الهام از شاهنامه فردوسی آفریده شده‌اند. (موسی، ۱۹۶۰: ۱۵۰ و ۱۶۲)

حماسه را به لحاظ موضوع به چهار نوع تقسیم نموده‌اند:

۱- «حماسه اساطیری: حماسه اساطیری به حماسه‌ای گفته می‌شود که بر مبنای اساطیر، در زمان ماقبل تاریخ شکل گرفته باشد مانند گیل گمش و بخش نخست شاهنامه فردوسی و بخش‌هایی از ایلید و اودیسه و تورات و رامایانا و مهابهاراتا.

۲- حماسه پهلوانی: که اساس آن را پهلوانی تشکیل داده است مثل: داستان رستم در شاهنامه، ظفر نامه حمد الله مستوفی و شهنشاهنامه صبا.

۳- حماسه دینی: و آن عبارت است از حماسه‌ای که موضوع مرکزی آن را دین تشکیل داده باشد و قهرمان با رعایت اصول دینی به نبرد برخیزد مانند کمدی الهی دانتی، خاوران نامه ابن حسام و خداوند نامه ملک الشعرا صبا کاشانی.

۴- حماسه عرفانی: داستانی که مطابق با موضوعات عرفانی شکل یافته باشد. مانند تذکره الاولیا، منطق الطیر و بهگوت گیتا» (ابوزید، ۱۹۸۵: ۵-۲۳)

«حماسه را از لحاظ موضوع به دو گونه دسته بندی کرده‌اند: